

**“IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-
INNOVATSION TADQIQOTLAR”**

ilmiy-metodik jurnali

Bosh muharrir:

Boltaeva Mohichehra

Tahrir hay'ati:

07.00.00 - Tarix fanlari

- Ergasheva Yulduz — Tarix fanlari doktori, professor
- Zununova Gulchehra — Tarix fanlari doktori, professor
- Kurbonova Zemfira — Tarix fanlari doktori, professor
- Askar Jumashayev — Tarix fanlari doktori, professor
- Nurjanov Sabit Uzakbayevich — Tarix fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Xaydarov G'ayratbek Mirzapulatovich — Tarix fanlari doktori, dotsent
- Seydametova Gulnara Utarbayeva — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Nasirov Bunyod — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Sulaymanov Salamat Arepbayevich — tarix fanlari doktori, dotsent
- Tangirbergenova Kalligul — tarix fanlari nomzodi, dotsent
- Akimniyazova Gulnaz Abdinayimovna, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00 - Falsafa fanlari

- Yaxshilikov Juraboy Yaxshilikovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Saitkasimov Akbar Isaxanovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Musaev Odil Raxmatovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Suvanov Ilxom Abduxalilovich — Falsafa fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Alima Berdimuratova — Falsafa fanlari doktori, professor
- Kabulniyazova Gulchehra Tashpulatovna — Falsafa fanlari doktori, professor
- Siddikov Ilyos — Falsafa fanlari doktori, dotsent

10.00.00 - Filologiya fanlari

- Zakirova Soxiba — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Ganiyeva Shodiya Azizovna — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Soatova Nodira — Filologiya fanlari doktori, professor
- Kobilova Zeboxon Bakirovna — Filologiya fanlari doktori, professor
- Teshaboyev Dilmurod Raxmadjonovich -
Filologiya fanlari doktori DSc, dotsent

13.00.00 - Pedagogika fanlari

- Jo'rayev Risbay Xaydarovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turgunoy Egamberdiyeva — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Ibragimov Xolboy Ibragimovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turakulov Olim Xolbutayevich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Abdullayeva Barno Sayfutdinovna — Pedagogika fanlari doktori, professor

- Ismoilov Temur Islamovich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Umid Negmatovich Xo'jamqulov — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Isakulova Nilufar — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Jumanəzova Muxayyo Tojiyevna — Pedagogika fanlari doktori, dotsent

19.00.00 - Psixologiya fanlari

- Abdullayeva Dilbar — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Atabayeva Nargis Batirovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent,
- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
- Umarov Baxriddin Mengboyevich — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Shamshetova Anjima Karamaddinovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent
- Norbekova Barno — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent
- Abdumajidova Dildora — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent

23.00.00 - Siyosiy fanlar

- Jo'raqulov Furqat Norjigitovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Axmedov Husniddin Alikulovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Musaev Mansur Tursunpulatovich — Siyosiy fanlar doktori, katta ilmiy xodim Ravshanov
- Fazluddin Ravshanovich — Siyosiy fanlar doktori, dotsent

22.00.00 - Sotsiologiya fanlari

- Xolbekov Abdug'ani Jumanazarovich — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Sodiqova Shoxida Marxaboyevna — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Gabdrahmanova Gulnara Faatevna — Sh. Marjani nomidagi Tarix instituti, Tatariston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Kamalova Xatira Sabirovna — Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent

"Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar" - bu ilmiy-metodik jurnal bo'lib, O'zbekistonda 2024-yildan beri nashr etilmoqda. Jurnal har chorakda bir marta, yiliga 4 marta chop etiladi. Ushbu jarayonga talabga ko'ra muassislar va tahrir hayati bilan birgalikda kelishgan xolda o'zgartirish kiritish mumkin.

MUNDARIJA

07.00.00 – Tarix fanlari.....	6
SOVET DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA XIZMAT KO‘RSATISH TIZIMINING GENEZISI VA SOHADAGI MUAMMOLARNI AHOLI TURMUSHIDA AKS ETISHI (MAISHIY XIZMAT KO‘RSATISH VA UMUMIY OVQATLANISH MUASSASALARI MISOLIDA).....	6
Nasirov Bunyod Uralovich.....	6
09.00.00 - Falsafa.....	13
“NANOTEXNOLOGIYA” TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	13
Ashirmatov Hayot Xaitovich.....	13
FALSAFIY ANTROPOLOGIYA MUSTAQIL BILIM SOHASI SIFATIDA.	19
G.T. Kabulniyazova.....	19
10.00.00 – Filologiya.....	24
FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TIBBIYOT TERMINLARINING TARKIBIY XUSUSIYATLARI.....	24
Abrayeva Shahnoza Esonovna	24
OLIY O‘QUV YURTLARIDA RUS TILINI O‘QITISHDA KOMPLEKS YONDASHUV	28
Mirrahimova Gulbahor Shuhratovna,.....	28
FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA XARAKTER IFODALOVCHI OTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR.....	31
Primova Munisa Majlimovna	31
ISTIQLOL DAVRI ROMANLARI GENEZISI	35
Yaqubov Islomjon Ahmedjonovich.....	35
HAMZA - JADID SHE‘RIYATINING ISTE‘DODLI KUYCHISI.....	42
Sevinchoy Yoqubova.....	42
FUZULIYNING TURKIY DEBOCHASIDA ADABIY-ESTETIK QARASHLAR TALQINI	48
Karimova Faridaxon Isakovna.....	48
FUZULIYNING UVAYSIYGA ADABIY TA‘SIRI	54
Nusratullo Jumaxo‘ja.....	54
OYBEK SH‘RIYATIDA VAZNNING FUNKSIYASI.....	59
Sabirdinov Akbar Gofurovich	59
SHE‘RIYATDA FALSAFIY MUSHOHADAKORLIK	69
Soatova Nodira Isomitdinovna	69
13.00.00 - Pedagogika.....	76

“SOVG‘A” ALIFBO KITOBİ	76
Abduvali Abdumutalibovich Yo‘ldashev	76
Adabiyotlar ro‘yxati:	79
РАССМОТРЕНЫ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ “ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ” К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	80
Мухаммадиев Комил Бурхонович	80
OLIY TA’LIM XIZMATLARI SIFATINI BAHOLASH TIZIMI RIVOJLANISHINING NAZARIY YoDASHUVLARI	93
Saloxitdinov Sherzod Farxodovich	93
19.00.00 – Psixologiya	99
МОДЕЛИРОВАНИЕ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ЭКСПЕРИМЕНТЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ	99
Хатамов Сирожиддин Мелихузи угли.....	99
Усманов Салахдин Аликулович.....	99
Аракулов Гайрат Тулкинович	99
23.00.00 – Siyosiy fanlar.....	105
GLOBALLASHUV SHAROITIDA YUZ BERAYOTGAN GEOMAFKURAVIY JARAYONLAR TADQIQINING FALSAFIY-METADOLOGIK ASOSLARI	105
Xoliqulov Muhammad Qaxor o‘g‘li.....	105

10.00.00 - Filologiya

FUZULIYNING UVAYSIYGA ADABIY TA'SIRI

Nusratullo Jumaxo'ja

Filologiya fanlari doktori,

Alisher Navoyi nomidagi O'zbek tili va adabiyoti universiteti professori

Annotatsiya: Ushbu maqola shoira Uvaysiyga buyuk ozarbayjon xalq shoiri Fuzuliyning adabiy ta'siri masalasini yoritishga bag'ishlangan. Maqolada Uvaysiyning ikki nazira (o'xshatma) g'azali tahlil etilgan. Uvaysiy Fuzuliy ijodiyotini sevib o'rgangan va uni o'ziga ustoz darajasida qadrlagan. Fuzuliyning ijodi va badiiy mahoratidan ibrat olgan. Uvaysiy Fuzuliy adabiy maktabida kamol topib, yuksak badiiy mahorat qozongan va ustozning yetuk g'azallari darajasida nazira g'azallar yaratishga muvaffaq bo'lgan.

Kalit so'zlar: Adabiy ta'sir, badiiy mahorat, lirik kompozitsiya, badiiy obraz, janr, lirika, nazira, g'azal, muxammas, tasavvuf, pir, murid.

ЛИТЕРАТУРНОЕ ВЛИЯНИЕ ФУЗУЛИ НА УВАЙСИЙ

Аннотация: Данная статья посвящена освещению вопроса литературного влияния великого азербайджанского поэта Фузуди на творчество поэтессы Увайсий. В статье проводится анализ двух назира (ответных) газелей Увайсий. Увайсий с любовью изучала творчество Фузуди и считала его своим духовным наставником. Она вдохновлялась его поэзией и художественным мастерством. Воспитавшись в литературной школе Фузуди, Увайсий достигла высокого художественного мастерства и сумела создать назира, сопоставимые с лучшими газелями её учителя.

Ключевые слова: Литературное влияние, художественное мастерство, лирическая композиция, художественный образ, жанр, лирика, назира, газель, мухаммас, суфизм, пир, мюрид.

THE LITERARY INFLUENCE OF FUZULI ON UVAYSIY

Annotation: This article is dedicated to exploring the literary influence of the great Azerbaijani poet Fuzuli on the works of the poetess Uvaysiy. The study analyzes two *nazira* (response) ghazals written by Uvaysiy. Uvaysiy deeply admired and studied Fuzuli's poetry, regarding him as her spiritual mentor. She was inspired by his creativity and artistic mastery. Raised within the literary tradition of Fuzuli, Uvaysiy achieved a high level of poetic skill and successfully composed *nazira* ghazals that rival the quality of her mentor's masterpieces.

Keywords: Literary influence, poetic mastery, lyrical composition, artistic image, genre, lyric poetry, nazira, ghazal, mukhammas, Sufism, pir, murid.

Jahon otin Uvaysiy o'zbek mumtoz adabiyoti an'analarini munosib davom ettirgan ulkan iste'dodli shoiradir. Biroq uning adabiy merosi oziqlangan manba faqat o'zbek mumtoz adabiyoti bilangina chegaralanmaydi. Uning badiiy yuksak asarlarida umumsharq va qardosh xalqlar adabiyotining adabiy ta'siri yaqqol sezilib turadi.

Uvaysiy ta'sirlangan va ilhomlangan qardosh shoirlar orasida, ayniqsa, buyuk ozarbayjon xalq shoiri Muhammad Fuzuliy alohida ajralib turadi. Uvaysiy Fuzuliy lirik she'riyatining mazmuni va ruhiyatidan juda ta'sirlangan. Fuzuliy lirikasining mazmuni va ruhiyatigina emas, balki badiiy tilining o'ziga xos xususiyatlari ham Uvaysiy she'riyatidan sado berib turadi.

Fuzuliyning “G‘amzasin sevding, go‘ngul, joning kerakmazmu sanga, Tig‘a urding, jismi uryoning kerakmazmu sanga” matlali g‘azaliga ko‘plab o‘zbek shoirlari, shu jumladan, Munis, Ogahiy, Amiriy, Uvaysiy va boshqalar nazira bog‘laganlar. Uvaysiy Fuzuliyning ushbu g‘azaliga bir emas – ikki nazira bog‘lagan. Ular “Yor, man’ etma meni, Majnun kerakmazmu sanga” va “Yozma tumoringni, ey, gul kerakmazmu sanga” satrlari bilan boshlanadi. G‘azal va naziralarni qiyosiy tahlil etmoq uchun asarlar matnlari to‘lig‘icha ko‘z oldimizda turmog‘i lozim. Nashrlarda xatolar ko‘p, biz ularni mumkin qadar tuzatib keltirdik. Fuzuliy g‘azali matni quyidagicha:

G‘amzasin sevding, ko‘ngul, joning kerakmazmu sanga?

Tig‘a urding, jismi uryoning kerakmazmu sanga?

Otashin ohim-la aylarsan manga taklifi bog‘,

Bog‘bon, gulbargi xandoning kerakmazmu sanga?

Yela verma dog‘idub har yon, ayoqlardin ketur,

Ey pari, zulfi parishoning kerakmazmu sanga?

Ey kamonabro‘, raqiba verma g‘amzangdin nasib,

O‘q otarsan tosha, paykoning kerakmazmu sanga?

Yondirub jonim, jahonso‘z etma barqi ohimi,

Osmon, xurshidi raxshoning kerakmazmu sanga?

Kufri zulfindin mani man’ aylamak loyiqmudur,

So‘fiy, insof ayla, iymoning kerakmazmu sanga?

Tutalimkim, ashk selobina yo‘qdur e’tibor,

Ey Fuzuliy, chashmi giryoning kerakmazmu sanga? (1.34)

Shu g‘azalga Uvaysiy birinchi nazira g‘azalining matni:

Yor, man etma meni, Majnun kerakmazmu sanga?

Ol ashkim, xirqai gulgun kerakmazmu sanga?

Xudnamolig‘din agar nomus etar ahvolima,

Bizni xalq etgan o‘shal bechun kerakmazmu sanga?

Sochma hasrat tuxmini, ey majnuni sahronishin,

Shahr rasvoi esang, Homun kerakmazmu sanga?

Istasang yor ila o‘zluk, zohido, ko‘p yig‘lag‘il,

O‘zlugung g‘arq etmag‘a Jayhun kerakmazmu sanga?

Solsa har nomard ko‘ngliga muhabbat nash‘asin,

Vahki, haq asrorig‘a maknun kerakmazmu sanga?

Xuni nohaq qildi ul ko‘z, ey jahongiri zamon,

Izlag‘il la‘li labini, xun kerakmazmu sanga?

Yod qilmassen duo vaqtida Vaysiyi hazin,

Iltofoti quvvati mahzun kerakmazmu sanga? (2.44)

Nazira yozish an‘anasiga ko‘ra, unga asos bo‘lgan g‘azaldan iqtibos olinardi. Ya‘ni, asos g‘azalning vazn, qofiya va radif xususiyatlari saqlangan holda, uning ayrim misra yoki baytlari ham olinib, ular ijodiy davom ettirilar edi. Uvaysiy ushbu nazirasini bog‘lashda o‘zgacharoq ish tutgan. Fuzuliy g‘azalining faqat vazn va radif xususiyatlarini saqlagan. Fuzuliy g‘azalining oshiqona g‘azal xususiyatini ham ijodiy davom ettirgan. Umuman, g‘azalda Fuzuliy ruhiyatini ham saqlagan desak bo‘ladi. Biroq, mazmunan Uvaysiy butunlay yangi va mustaqil asar yaratishga muvaffaq bo‘lgan. G‘azallarning mazmuni va ruhiyatida mualliflar jinsiyatining turlichaligi ham ayon ajralib turadi. Asar mazmuni va ohangidan asos g‘azal lirik qahramoni erkak, tatabbu g‘azal lirik qahramoni esa ayol kishi ekanligi yaqqol anglashilib turadi. Fuzuliy lirik qahramoni baralla, mag‘rur, jarangdor na‘ra tortadi. Uvaysiy lirik qahramoni esa nazokatli, nolavor, shikasta nido chekadi.

Uvaysiy nazirasining, ayniqsa, quyidagi baytlari juda dardli va ta’sirchan.

Istasang yor ila o‘zluk, zohido, ko‘p yig‘lag‘il,

O'zlugung g'arq etmag'a Jayhun kerakmazmu sanga?

Nazirada mumtoz adabiyotimizdagi ishq haqiqiy bilan ishq majoziy uyg'un ifodalangan. Undagi mazmunni dunyoviy yorga ham, ilohiy ma'shuqqa ham murojaat sifatida qabul qilaverish mumkin. Mazkur baytda shoiraning an'anaviy zohid obraziga murojaati mujassamlashgan. Shoira zohidga aytmoqchiki: *"Ey zohid, agar muhabbating samimiy bo'lsa, xudnamolik va mutaassiblik qilmayotgan bo'lsang, Yor bilan o'zlik, ya'ni birlik – vahdat istayotgan bo'lsang, bu sen o'ylaganingchalik sodda va oson a'mol emas, buning uchun qurbon bo'lmoq lozim, o'zdan o'zligingni mosuvo etmog'ing kerak. Ammo sen o'zingni sevasan, senda xudparastlik va g'urur ustuvor. Ulkan o'zligingni butkul g'arq etish uchun Jayhunday muazzam daryo kerak emasmikin?!"* Uvaysiyning ushbu nidosi zaifalarga xos zaif emas, balki chinakam oshiq'larga xos mardonavor mag'rur jaranglaydi. Bu baytdagi tanqid ob'ekti bo'lgan zohid alohida bir shaxs emas, balki fidoyilikni zimmasiga olmay soxta ishq da'vo qiluvchi oshiq'larning umumlashma obrazidir.

Solsa har nomard ko'ngliga muhabbat nash'asin,

Vahki, haq asrorig'a maknun kerakmazmu sanga?

Ushbu baytdagi fikr va mazmun mantiqan oldingi baytning mantiqiy davomidir. Unda shoira ishq sirlaridan, muhabbat qonuniyatlaridan saboq beradi. Ishq-muhabbatdan lof-qof uruvchi, Olloh ko'ngliga solgan ishq sirrini pinhon saqlayolmaydigan, ko'ksiga urib, muhabbat haqida quruqlanuvchi kimsalar lirik qahramon nazdida nomard. Bunday sodda va go'l oshiq'lar hayotda ko'p uchraydi. Shu bois, shoira saboq beradiki: *"Ilohiy qudrat har nomard ko'ngliga muhabbat nash'asini solgan ekan, ya'ni o'z ishqidan bir laxcha cho'g' in'om etgan ekan, ey vohki, ilohiy ishq sirlarini qalbida pinhon saqlashi kerak emasmikin?!"* Darvoqe, ishq asrorini pinhon saqlash muhabbatning azaliy qonuniyati ekanligi Sharq adabiyotida minglab baytlarda rang-barang talqin etilgan. Hatto, muqaddas ishq sirrini pinhon saqlash irodasiga ega bo'lganida, naqshbandiya tariqatining "xufya zikr" ta'limotiga amal qilganida, Mansuri Halloj ham dor ostiga bormagan bo'lishi to'g'risida mag'zi to'q tasavvufiy, falsafiy baytlar bitilgan.

Yod qilmassen duo vaqtida Vaysiyi hazin,

Iltofoti quvvati mahzun kerakmazmu sanga?

Mazkur maqta baytda Uvaysiy o'z muhabbatining ob'ekti va g'azalxon muxlisga murojaat etadi: *"Duo vaqtida hazin Uvaysiyni hamisha yod etishni unutmagin. Uvaysiy muhabbatining mahzun, ya'ni g'amgin quvvatidan iltifot kerakmasмикin senga?"* Bu nazira g'azalning yuqoridagi baytlar mazmuniga muvofiq, juda go'zal tugallanmasidir.

Uvaysiyning Fuzuliyga ikkinchi nazira g'azali quyidagicha:

Yozma tumoringni umr, ey, gul kerakmazmu sanga?

Berma ko'p xoringga yo'l, bulbul kerakmazmu sanga?

Berma har mashshota ilkiga soching andishasin,

Ojiz o'lg'ay shonasi, kokil kerakmazmu sanga?

G'o'ta ur bahri tavakkul ichra, ey g'avvosi dil,

Ishq baxti ichra aqli kul kerakmazmu sanga?

Qovlamoliq ixtiyor etti, dedim men yalbarib:

Dargahing jorub etarg'a qul kerakmazmu sanga?

Soqiyo, qildur manodi, yetti jon labg'a yaqin,

Tashna o'lsang, kelki, sog'ar mul kerakmazmu sanga?

Fasberu keldi nidosi, qo'ymag'il sog'arg'a lab,

Muntazir bo'lg'on, sochi sunbul kerakmazmu sanga?

Vaysiy, gul qon bag'rini yozdiyu, uzdi bog'bon,

Yozma tumoringni umr, ey, gul kerakmazmu sanga? (2.45)

Ushbu asar misolida ham Uvaysiy Fuzuliy g'azalining vazni, radifi, oshiqona mazmuni va ruhiyatini saqlab qolgan va mustaqil g'azal yaratishga harakat qilgan. Asos sifatida Fuzuliyning biror misra yoki baytini iqtibos qilib olmagan. Ushbu asar irfoniy mazmundagi

oshiqona g'azaldir. U falsafiy-tasavvufiy mazmun bilan yo'g'irilgan. G'azalning, xususan, quyidagi baytlari diqqatga sazovordir.

Berma har mashshota ilkiga soching andishasin,
Ojiz o'lg'ay shonasi, kokil kerakmazmu sanga?

Ma'lumki, Uvaysiy va Nodira hamda boshqa shoiralar lirikasi ayollarning o'ziga xos obrazlari bilan ajralib turadi. Bu ayollar she'riyatida xususiyat emas, balki fazilatdir. Ayollar she'riyati poetikasidagi bu xos fazilat haqida biz doktorlik dissertatsiyamizda, 10-sinflar uchun yozilgan "O'zbek adabiyoti" darsligimizda, oliy o'quv yurtlari uchun yozilgan "O'zbek adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi)" darsligimizda va qator maqolalarimizda ham batafsil to'xtalganmiz. Mazkur baytda ham mashshota (pardozchi), soch va shona (taroq) obrazlari borki, ulardan badiiyat ifodasi uchun foydalanish faqat ayol adiblar uslubida mavjuddir.

Baytda: *"Sochingni har qanday mashshota, ya'ni pardozchi qo'liga parvarishlash va shakl berish maqsadida topshirma, uning shonasi, ya'ni tarog'i sen umid qilgan maqsadni amalga oshirishga o'zlik qilishi muqarrar. Oqibatda, sog'lom va ziynatli sochingdan ayrilib qolishing mumkin. Mashshotaning qo'lida xazon bo'lishi mumkin bo'lgan kokil kerakmasmi sanga?"*, degan zohiriy mazmun ifodalangandek tuyuladi. Ammo mashshota, soch, kokil ramziy obrazlardir. Bizningcha, bayt mazmuniga murid tarbiyasini har qanday pirga ishonib topshirmaslik haqidagi tasavvufiy tanbeh singdirilgan bo'lishi kerak.

Keyingi baytda *"tavakkul"* nomli diniy-falsafiy tushunchaga urg'u beriladi:

G'o'ta ur bahri tavakkul ichra, ey g'avvosi dil,
Ishq baxti ichra aqli kul kerakmazmu sanga?

Tasavvuf ta'limotida *"tavakkul"* Ollohga tavakkal qilishni anglatadi. Shunga binoan, baytdan quyidagicha mazmun anglashiladi: *"Ey ko'ngilni kashfetuvchi inson, Ollohga tavakkal qilish ilmiga g'avvos singari sho'ng'i, ishq baxtiga doir yetuk aqlu zakovat shunda kamol topadi. Senga shunday komil aql kerakmasmi?"* Matndagi *"ishq baxti"* iborasi aslyatda *"ishq bahri"* ham bo'lishi mumkin. Nashr – nuqsonli. Biz hozircha matnni qo'lyozma manbalar bilan solishtirib o'rganishga ulgurmadik. Lekin mantiqan birinchi misradagi *"bahri tavakkul"* obrazi *"ishq baxti"*dan ko'ra *"ishq bahri"* obrazi mutanosib keladi. Agar matn aslyatda shunday bo'lsa, baytdan boshqacha ma'no chiqadi. Unda shoir ko'ngil g'avvosini tavakkul dengizi ichra sho'ng'ishga da'vat etar ekan, ishq dengizida suzib, izlanib, asl maqsadga muvaffaq bo'lish uchun *"aqli kull"* ham kerakligini uqtiradi. Aslida, Sharq adabiyoti ishq falsafasida aksariyat hollarda ishq bilan aql qarama-qarshi, hattoki, ishq aql dan ustun qo'yiladi. Masalan, Munis bir misrasida *"Aql ila ishq ixtilofidin xarob bo'ldi ko'ngul"* deya, bu ziddiyatni yorqin ifodalagan. Lekin Uvaysiy baytida oddiy aql haqida emas, balki *"aqli kull"* haqida fikr yuritilgan. *"Aqli kull"* mumtoz adabiyot lug'atlarida *"Buyuk Aql"*, *"Katta Aql"*, *"Ilohiy Aql"* ma'nolarida izohlanadi. Uvaysiy bayti mazmuniga *"Ilohiy Aql"* ma'nosi muvofiq keladi. Demak, tavakkul dengizida oshiq ko'ngil muddaosi uchun faqat majnunvor ishqiy hissiyotlar, ehtirolargina emas, balki Ilohiy aql ham hamroh bo'lishi lozim ekan.

Navbatdagi baytda pir va murid, oshiq va ma'shuq munosabatlari ifodalangan:

Qovlamoqliq ixtiyor etti, dedim men yalbarib:
Dargahing jorub etarg'a qul kerakmazmu sanga?

Pir muridni o'z dargohidan chetlatmoqchi. Lekin murid pining muhabbati, muruvvatidan mosuvo bo'lmaslik uchun har qanday riyozat tortishga rozi. U hatto pining ostonasida farroshlik qilishga ham tayyor. Shuning uchun: *"Pir meni dargohidan quvlamoqqa ixtiyor etdi. Men ersam, dargohingni supurgi bilan supurib turuvchi qul kerak emasmi senga, deya yolvordim"*, deyapti lirik qahramon. Muridning pirga bu tarzda sadoqati ifodasi mumtoz adabiyotda ko'p uchraydi. Hazrat Alisher Navoyining pirlar maqbarasida farroshlik qilishni Husayn Boyqarodan yolvorib so'raganlari ham shunday munosabatga mansubdir.

Fuzuliydan farqli o'laroq, Uvaysiy nazira g'azali kompozitsiyasi, ya'ni badiiy qurilmasini raddul matla san'ati bilan bezagan. *"Yozma tumoringni umr, ey, gul kerkmazmu sanga"* shaklidagi matlanning birinchi misrasi ramziy ma'noga ega. *"Tumor"* obrazi inson umrining yoshlik, g'unchalik davrini aks ettiradi. Tumorning shakli ham g'unchaga o'xshaydi. Shoirira lirik qahramonga *"tumoringni yozma"*, deb murojaat qiladi. Bu g'unchangni ochib, gulga aylantirma, degani. Chunki umr g'unchaligida, yoshligida go'zal. Agar g'uncha gulga aylansa, xazon bo'lishi muqarrar. Gulni yo uzib olib xazon qilishadi yoki o'zi so'lib, gulbarglari xazon bo'ladi. Shuning uchun shoirira *"gul kerakmazmi sanga"*, deya nido chekadi. Bu umringni, yoshligingni asra, degani. *"Tumor"* obrazi – mavhum. Uni ishq siri deb tushunish ham mumkin. Unda shoirira ishq sirini pinhon saqlash haqida saboq bergan bo'ladi. Matladagi ushbu purhikmat misra maqtaning ikkinchi misrasida yana takrorlanadi:

Vaysiy, gul qon bag'rini yozdiyu, uzdi bog'bon,
Yozma tumoringni umr, ey, gul kerakmazmu sanga?

Maqta baytda endi yuqoridagi mazmun badiiy sharhlanadi va yanada qat'iylashadi. Shoirira aytadiki: *"Ey Uvaysiy, gul g'uncha holatida bag'ri to'la qip-qizil qon edi, lekin butun va omonda edi. Biroq g'uncha bag'rini yozdi, ya'ni qip-qizil gul bo'lib ochildi va bog'bon uni uzib oldi, ya'ni gul o'z husnu jamolini namoyon qilgani uchun ham o'limga mahkum bo'ldi. Tabiatdagi bu foje sir-sinoatdan saboq ol. Umring tumorini yozma, gullab-yashnagan yoshliging kerak emasmi senga?"* Matladagi hayot falsafasiga oid hikmat maqtada ikki hissa kuchliroq bayon etildi. Mana raddul matla san'atining xosiyati va Uvaysiyning yuksak badiiy mahorati.

Uvaysiy Fuzuliyning bir necha g'azallariga muxammas bog'lagan. Ushbu muxammaslar Uvaysiy she'riyatining qator nashrlaridan o'rin olgan. *"Mehrining o'lsa, soqi, bir daf'i xumor etmazmidim"*, *"Ey, ziyonu suddin ixroj majnunvor lafz"*, *"Istasang ishq, etma ey dil, sabru somondin tama"*, *"Dilo, maqrubi jonon o'lma, uldur kori so'zonlig"* misralari bilan boshlanuvchi muxammaslar shular jumlasidandir. Ularni tadqiq etish yana bir ilmiy maqola vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Fuzuliy. Qalb gavhari. "Hilol-nashr", Toshkent, 2014.
- 2.Uvaysiy. Devon. "Fan", Toshkent, 1959.
- 3.N.Jumaxo'ja, I.Adizova. O'zbek adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi). "Innovatsiya-ziyo", Toshkent, 2022 yil.
- 4.I.Adizova. Uvaysiy she'riyatida poetik tafakkurning yangilanishi. T. 2020.